

УДК 78.491; 78.492; 78.2У; 78.2і
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/79-1-7>

Ірина АНТОНЮК,
orcid.org/0000-0002-4979-3828
кандидатка мистецтвознавства,
доцентка кафедри історії музики
Львівської національної музичної академії імені М.В. Лисенка
(Львів, Україна) *irant2007@ukr.net*

АНСАМБЛЕВІ ТВОРИ КОМПОЗИТОРІВ УКРАЇНИ ТА КИТАЮ В СУЧАСНОМУ ВИКОНАВСЬКОМУ КОНТИНУУМІ ЛЬВОВА

У статті на прикладі творчості сучасних львівських композиторів запропоновано огляд найпоказовіших концертних виступів з виконання ансамблевих творів, що останнім часом відбулись у провідних концертних залах Львова – в Львівській національній філармонії імені Мирослава Скорика і Львівському органному залі. У статті висвітлено виконаний репертуар, склади виконавських колективів, визначено тематику концертів та різножанровість творів у межах камерного ансамблю. У дослідницькому процесі використано комплекс методів, серед яких пріоритетними стали музикознавчий, пошуковий, емпіричний. З'ясовано коло провідних львівських виконавських колективів, серед яких виділено квіртет піаністів, дуети в складі кларнету і фортепіано, скрипки і фортепіано, квіртет віолончелістів, фортепіанний дует «Dovhan & Zubko Piano Duo» та експериментальні склади виконавців за участі електроніки. Ансамблеві твори сучасних львівських та китайських композиторів досліджено при використанні праць Л. Кияновської [2; 3], В. Сильвестрова [7], Л. Назар [5], М. Липецької [1], китайської дослідниці Чан Юань [8] в аспектах жанрової специфіки, творчої стилістики, елементів музичної мови, виконавських особливостей, тематики. На прикладах творів В. Камінського, Б. Фроляк, О. Мануляка, А. Сисенко запропоновано індивідуальний погляд різних за віком композиторів на втілення теми війни. Зауважено, що крізь символіку звернення до архетипових образів народної музики їх відтворення має значення тягlosti національних культурних традицій у змінюваному історичному контексті. Доведено про високий ступінь затребуваності у Львові ансамблевої музики, протяжіння в індивідуальних трансформаціях творчості львівських композиторів до камерності, про їх високу професійну культуру, інтелектуальність та готовність задовольняти потреби сучасного слухача і творити досконалі зразки традиційної та експериментальної музики.

Ключові слова: виконавець, композитор, репертуар, ансамбль, стилістика творчості, інтерпретація, музично-виражальні засоби, експеримент.

Iryna ANTONYUK,
orcid.org/0000-0002-4979-3828
Candidate of Art History,
Associate Professor at the Department of Music History
Lviv National Academy of Music named after M. V. Lysenko
(Lviv, Ukraine) *irant2007@ukr.net*

ENSEMBLE WORKS OF COMPOSERS OF UKRAINE AND CHINA IN MODERN PERFORMANCE CONTINUUM OF LVIV

The article offers an overview of the most significant concert performances of ensemble works that have recently taken place in the leading concert halls of Lviv - the Myroslav Skoryk Lviv National Philharmonic and the Lviv Organ Hall, based on the work of modern Lviv composers. The article highlights the performed repertoire, casts of the performing groups, defines the themes of the concerts and the diversity of works within the chamber ensemble. In the research process, a complex of methods was used, among which the musicological, search, and empirical methods became the priority. The circle of leading Lviv performing groups has been clarified, among which a quartet of pianists, duets consisting of clarinet and piano, violin and piano, a quartet of cellists, a piano duet "Dovhan & Zubko Piano Duo" and experimental lineups of performers, involving electronics, were highlighted. Ensemble works of modern Lviv and Chinese composers were studied using the works of L. Kyyanovska [2; 3], V. Sylvestrov [7], L. Nazar [5], M. Lypetska [1], Chinese researcher Chang Yuan [8], in terms of genre specifics, creative stylistics, elements of musical language, performance features, themes. Based on the examples of the works of V. Kaminsky, B. Frolyak, O. Manulyak, and A. Sysenko, an individual view of composers of different ages on the embodiment of the theme of war is offered. It is noted that through the symbolism of resorting to archetypal images of folk music, their reproduction has the significance of the continuity of national cultural traditions in a changing historical context. It was proven that ensemble music is in high demand in Lviv, the predisposition in the individual transformations of Lviv composers' creativity to chamber music, their high professional culture, intellectuality and willingness to satisfy the needs of the modern listener and create perfect examples of traditional and experimental music were stated.

Key words: performer, composer, repertoire, ensemble, creativity style, interpretation, musical expressive means, experiment.

Постановка проблеми. В останніх роках у програмах провідних концертних залів Львова щоразу більше місце займає камерно-ансамблева творчість сучасних львівських композиторів. Це пов'язуємо із багатьма факторами: підвищенням інтересу до творчості молодих композиторів і їх новітніх методів та підходів до написання своїх творів, а також до композицій сучасників старшого віку, що презентуючи досконалі та апробовані часом художні зразки, постають яскравими ілюстраціями їх стильових орієнтирів та композиторського почерку. Інтенсифікація виконання камерних ансамблевих творів пов'язана також із виникненням в останній час значної кількості нових камерних ансамблевих колективів найрізноманітніших виконавських складів, їх мобільністю, а також прагненням ширше популяризувати найсучасніші твори представників львівської композиторської школи, творчості композиторів інших національних шкіл, серед яких значне місце відводиться презентації не лише творів західної музики, але й Далекого Сходу.

Аналіз досліджень. Виконання творів досліджено з концертних афіш та власного відвідування концертів. Ансамблеві твори сучасних львівських та китайських композиторів в аспектах жанрової специфіки, творчої стилістики, елементів музичної мови, виконавських особливостей, тематики досліджено при використанні праць Л. Кияновської, В. Сильвестрова, Л. Назар, М. Липецької, Чан Юань.

Мета статті – висвітлити репертуар та художні особливості найпоказовіших творів сучасних композиторів Львова в жанрі камерного ансамблю, виконаних нещодавно на провідних концертних сценах міста.

Виклад основного матеріалу. Провідними концертними залами Львова є Львівська національна філармонія імені Мирослава Скорика і Львівський органний зал, де впродовж минулих всього лише декількох місяців було представлено вельми цікаві програми, що відзначались не лише різноманітністю жанрів, автури, тематики концертів і виконавських складів, але й прем'єрними виконаннями ряду творів і навіть відкриттям нових перспективних постатей львівської композиторської школи. Серед виконаних камерно-ансамблевих творів – різножанрові композиції метрів галицької класичної музики С. Людкевича, В. Барвінського, М. Колесси і продовжувачів кращих традицій львівської школи М. Скорика, В. Камінського. Гордовито можемо засвідчити найширшу участь у концертному ансамблевому русі представників молодшого (Б. Фроляк, Л. Сидоренко,

О. Криволап, О. Мануляк, Б. Сегін, М. Швед, який працює в Києві, але за освітою залучаємо його до львівської школи) і зовсім молодого покоління львівських композиторів, що тільки-но розпочинають свій творчий шлях, але вже впевнено заявили про себе як яскраві експериментатори і неординарно мислячі майстри творення музики (А. Сисенко, В. Мішеніна).

На центральній концертній сцені Львова у філармонійному залі головною подією останнього часу стало проведення 30-го ювілейного фестивалю «Контрасти». Свого часу дослідник музичного життя Львова, професор Л. Мазепа, цитуючи вислів Яна Скшидлевського, що 1902 р. був оглядачем львівського музичного життя, наводив такий вислів: «Львів повинен пишатися своєю філармонією, що ця справді мистецька інституція поставила його в ряд перших музичних міст Європи» (Мазепа, 2003: 88). Наведена думка, висловлена в перший рік існування філармонії, залишається цілком актуальною й у наші дні, навіть незважаючи на майже три роки перебування України і нашого міста в умовах повномасштабної війни.

Лише з ансамблевої музики українських композиторів прозвучав ряд справді талановитих творів, відбулось багато прем'єр, своє мистецтво презентували яскраві українські віртуози. В річницю ансамблевої музики відзначимо емоційно наповнене виконання дуету піаністки Євгенії Єрмачкової і кларнетиста Андрія Паліаруша, що виконували «Поєму» Л. Колодуба, «Мелодію» Б. Лятошинського, «Карпатську рапсодію» М. Скорика і «Мрії» Р. Демчишина. Окремий концерт було присвячено творам Валентина Сильвестрова у виконанні Віоліни Петриченко (фортепіано) і Катерини Костюк (скрипка). В аносах до концерту писали, що музична присутність Сильвестрова, найвидатнішого живого композитора України на фестивалі була особливо важливою. Його твори визначили як сучасні антимонументи з дотиком романтичного духу, музику – немов унікальну атмосферу тиші і краси, в якій мелодія є немов еквівалентом посмішки людини, що має нескінченну кількість градацій. В одному з інтерв'ю композитор дуже тонко і красномовно висловився: «Музика – це спів світу про самого себе. У розвиненій культурі, яка вже ніби все випробувала, для прояву творчої енергії досить долучитись до минулого досвіду ... Тоді відбувається щось невловиме на зразок такого процесу: миттєвість спалахує й виникає відгомін» (Сильвестров, 2004: 145).

Серед інших концертів, що особливо запам'ятались і мали невимовний успіх у сучасній аудиторії – експериментальні імпровізації

з електронікою «Манускрипт Войнич» у виконанні Д. Туріної (вокал), Р. Фешака (саксофон, електроніка), М. Токара (контрабас), Н. Роденкірхена (поперечні флейти і електроніка, О. Мануляк (електроніка). Концерт відбувся за творчим задумом О. Мануляка і Н. Роденкірхена із виконанням творів Є. Станковича, Л. Сидоренко, М. Скорика, М. Ходаківської та декількох зарубіжних композиторів у виконанні 4-х віолончелей (вихованці ЛНМА імені М. В. Лисенка М. Ходаківська, А. Зохнюк, О. Кульчицька, Б. Гаврилов) і фортепіано (заслужена артистка України, педагог кафедри камерного ансамблю та квартету Наталія Пелех); а також музичний перформанс за зробленими на війні світлинами Миколи Глібовича «Рефлексії з інтерлюдіями» О. Мануляка. Композитор уперше виніс на розсуд слухачів подібний музичний перформанс, де в діалозі з візуальними образами він стає нашаруванням рефлексій, немов звуковим поліогомом між акустичними інструментами, електронікою та записами. Його твори характеризують надскладна агогіка, незвичний метроритмічний виклад, вживання немов зависаючих звукових плям, що на тлі перегляду світлин справляє незгладимо сильне емоційне враження.

В цілому, концерти ансамблевої музики засвідчили високу професійну культуру, інтелектуальність львівських композиторів і виконавців та їх розуміння потреб сучасності.

Серед знакових концертів камерно-ансамблевої музики Львівського органного залу – концерти під гаслами «Фортепіано в чотири руки», «Чотири роялі», «Вишукана інструментальна музика» тощо. Унікальний квартет львівських піаністів у складі Андрія і Меланії Макаревичів, Світлани Позднишевої та Ольги Стрілецької виконував віртуозні твори для чотирьох фортепіано К. Сен-Санса (в перекладі Ернеста Гіро), Ф. Ліста (в перекладі Емілія Кронке), а також оригінальний «Концертний квартет для чотирьох фортепіано» К. Черні. Виконання цих творів у перекладах для 4-х фортепіано створило справжню сенсацію, адже ансамблі для подібного складу інструменталістів звучать доволі рідко, а їх виконання вимагає від кожного учасника бездоганної синхронності та великої командної праці в створенні художніх образів, спільного відчуття агогічних, динамічних і технічних нюансів.

Нещодавно утворений струнний квінтет у складі Марини Громадської (перша скрипка), Сільвії Фудели (друга скрипка), Вероніки Педорич (альт), Дмитра Ніколаєва (віолончель) і піаністки Уляни Сельської виконав квінтети славетного львівського імпресіоніста Василя Барвінського

та неперевершеного чеського романтика Антоніна Дворжака. Про стилістику творчості Барвінського вельми влучно висловились львівські музикознавиці – професорка Любов Кияновська: «Основи стилю В. Барвінського – це художнє відображення українського народу. Тут змальована звуками вся пасторальність української психіки, далекої від урбанізму і механістичного відчуття. Музика в такому аспекті – це стоплення краси з природою» (Кияновська, 1998: 36) і кандидатка мистецтвознавства Лілія Назар: «Обираючи як правило імпресіоністичну манеру письма, що розквітає в своїй генезі з українських первістків, композитор осягає не лише земну іпостась звукопису. Піднімаючись вище гір, хмар, він демонструє кришталеву і надделікатну "зоряну" манеру висловлювання» (Назар, 2007: 102).

Знаменною подією став виступ вже добре знаного в Україні львівського дуету «Dovhan & Zubko Piano Duo» (наприкінці 2017 р. відбувся його перший концерт. Від того часу учасниками дуету вже виконано десятки творів західноєвропейських та українських композиторів, серед яких є чимало першовиконань). Про виконавський рівень цього дуету вже існує багато схвальних вражень, серед яких зустрічаємо навіть відгук китайської піаністки Чан Юань: «Учасників цього дуету ... об'єднує спільність виконавської моделі, позначеної на інтелектуальній, пов'язаній з процесом мислення діяльності, глибинному відчутті музичної вертикалі, розвиненій культурі звуковидобування та єдності розуміння і збереження темпової цільності» (Чан Юань, 2024: 157). До концертної програми «Фортепіано в чотири руки» увійшли три твори фортепіанної ансамблевої музики молодих львівських композиторок: «Соната-фантазія» для фортепіано в чотири руки А. Сисенко (перше виконання) та два твори для двох фортепіано – «Сюїта in C» Б. Фроляк (перша версія твору була написана для віолончелі і фортепіано) і «Прелюдії для фортепіано. Дванадцять місяців» В. Мішеніної (також перше виконання). Обидва твори Сисенко і Мішеніної були створені спеціально для «Dovhan & Zubko Piano Duo». Композиції усіх трьох авторок характеризує посиленна функція звукообразності, здобутої методом синтезування романтичних та імпресіоністичних прийомів письма.

Створення «Сонати-фантазії» А. Сисенко було викликано впливом пережитих настроїв неспокою та хвилювань, що виникли в ході першого року повномасштабної війни і внаслідок атак її рідного міста Львова. В Сонаті-фантазії відтворені за посередництва музичних образів емоції жаху, прагнення боротись, захистити свою Батьківщину,

а також ліричні жіночі емоції надії та очікування швидшої перемоги. Композиторка по-жіночому вербалізує іменник «війна», метафорично ототожнюючи його з характеристиками «емоційна напруженість», «страх», «неспокій», «розгубленість», «надія», «очікування перемоги». В цих характеристиках знаходимо пояснення притаманного їй творчості романтичного підходу щодо вибору музичного жанру – романтичної фантазії з її вільною одночастинною формою, специфіки індивідуального емоційного втілення думок, підходу до вибору і трактування музично-виражальних засобів, гостро драматичного розгортання сюжету в поєднанні з властивим українській музиці ліризмом картинного звукопису.

Під час повномасштабної війни львівськими композиторами вже створено значну кількість композицій. Виконанню творів цієї тематики у Львівському органному залі було присвячено зокрема концерт «Музика молодих львівських композиторів», де звучали твори Остапа Мануляка і Богдани Фроляк.

У контексті втілення в композиторській творчості теми війни, що постає в сьогоднішній однієї серед найбільш актуальних, увагу привернула поема для саксофону та камерного оркестру «Мольфар» («*Carpatien druid*») видатного львівського композитора, теперішнього голови Львівської обласної спілки композиторів України Віктора Камінського, що прозвучала в виконанні камерного оркестру «Академія» Львівської національної музичної академії імені М. В. Лисенка (диригент – ректор академії, народний артист України Ігор Пилатюк, концертмейстер Артур Микитка, соло саксофону Андрій Гуменний). Працюючи над утіленням образного задуму поеми, мистець у час її написання (2015) навіть не передбачав наближення музичного образу карпатського ворожбита до теперішніх подій. Останнім часом, шукаючи відповіді на найсокровенніше риторичне питання «коли і як закінчиться війна», щоразу частіше спостерігаємо привернення уваги різних верств українців до віщувань мольфарів – вибраних мешканців Карпат, що володіють надприродною силою зазирнути в майбутнє. Останній карпатський мольфар Нечай казав: «Ніщо так не вчить людину, як біда. Вона є найпотужнішою академією для людини» (Пророцтво: URL). Розмовами журналістів з мольфарами майоріють чи не всі чати українського інтернет-простору. Це природно викликало всезагальну цікавість до їх пророцтв.

У поемі Камінського підсвідомо відчуваємо символічне трактування теми війни. Прослуховування твору «Мольфар» В. Камінського сьогодні

викликає стійке відчуття звернення композитора саме до того архетипу, що особливо переконливо виступає в питомому символічному сенсі. Композитор у приватній розмові розповів, що інспірацією виникнення поеми «Мольфар» послугувало читання на початку 2010-х рр. різноманітної літератури¹ про карпатських знахарів і ворожбитів – виняткових людей з народу, наділених особливим відчуттям природи, любові до людей та вмінням «бачити» майбутнє. Композитор охоче поділився своїми думками і відзначав, що створюючи образ свого мольфара, не мав на увазі когось конкретно з них і особисто з ними не спілкувався: Мій мольфар – це абстрактний узагальнений образ, змальовуючи який, я спеціально не замислювався над темою війни, хоча й створював його в час, коли на сході України вже цілий рік відбувались тяжкі воєнні події. Мене, як і всіх українців, тоді особливо хвилювало питання: «що нас чекає». Прослуховуючи цей твір в умовах сьогоднішніх жорстоких випробувань, розбірливо відчуваємо спрямованість праці мистця, в якій відображені найболючіші теми нашого нинішнього буття.

Музична тканина поеми сповнена фольклорними інтонаціями та ритмами коломийки – найпоширенішої і найулюбленішої серед карпатських гуцулів танцювальної пісні. Коротенькі сюжети коломийок завжди подавались в контексті домінування емоцій безкінечної віри в перемогу добра – теми, однаково актуальної для всіх жанрів української народної творчості. Український етнограф і фольклорист В. М. Гнатюк навіть радив композиторам створювати високохудожні образи, навчаючись від коломийок. Адже народні танці є втіленням архетипових образів, а їх відтворення в професійній композиторській творчості має значення в контексті тягlosti у змінюваному історичному контексті національних культурних традицій.

Для відтворення напівфантастичного образу мольфара композитор обрав метод синергії засобів неповторного музичного карпатського фольклору і колориту тембральної характеристики таємничого, навіть дещо містичного альтового саксофону. Використання ж коломийки, що презентує високе етичне призначення українського національного музичного мистецтва, в саксофонному виконавстві вперше зустрічаємо саме у Камінського.

¹ Серед літературних творів – повість М. Коцюбинського «Тіні забутих предків» (1911), роман Р. Іванчука «Вогненні стовпи» (2006), фантастичний роман Н. Щерби «Відьмин хрест» (2010) та ін.

В народній творчості гуцулів коломийки нерідко виконуються ансамблями трійстих музик у так званих сюїтах-поемах. Тож, для втілення ідеї твору не випадковим видається обрання Камінського жанру поеми – лірико-драматичної програмної одночастинної п'єси, в якій реалізувалась позначена свободою побудови і яскравою емоційною насиченістю романтична ідея синтезу мистецтв².

Для втілення образу мольфара композитора привабила свобода форми поеми, про що відзначено в підзаголовку твору: поема для саксофону та камерного оркестру. Мелодична лінія теми коломийки витримана в традиційному для цього жанру гуцульському ладі з вишуканим мажороміноним нюансуванням III щаблю, в акцентуації на передостанньому складі, в лаконічному імпровізаційному закінченні строфи, що подаються в сучасному прочитанні вільного поєднання різностильових елементів і наслідування засобами саксофону звучання національних елементів. Як визначила Марія Липецька, музика Камінського це «... органічний сплав, національно орієнтований на фольклорний інтонації з модерними гармоніями та тембральними ефектами» (Липецька: URL).

²Про прихильність композитора до цього романтичного жанру засвідчує його неодноразове звернення до поемності: в вокально-симфонічній поемі «Корчагінці» (1978), в поемі для симфонічного оркестру «Пам'яті Каменяра» (1977), «Героїчній поемі» для сопрано, баритона та симфонічного оркестру на тексти Ірини Калинець (2008).

Відзначимо, що твір викликав захоплення не лише серед українських слухачів, а й серед присутньої на концерті аудиторії китайських студентів. На даний час ноти партитури і сольної версії «Мольфару» професором Камінським вже подаровано Сичуанській консерваторії, де знаходиться одна з найрозвиненіших виконавських і композиторських саксофонних шкіл Китаю.

Відзначимо також, що в рамках мистецької співпраці українських і китайських виконавців у Львові були представлені камерні ансамблеві твори композиторів провінції Сичуань, а саме – п'єса з народно-танцювальними ритмами «Свято весни» Лі Хуаньчжи для секстету саксофоністів і найпопулярніша не лише в Китаї, але й у багатьох країнах світу п'єса «Медузи» Ян Сін Міна для квартету духових інструментів. Серед інших ансамблевих творів у Львові було виконано п'єси в національному китайському стилі Пан Сунцзіміна і Ман-Чінга.

Висновки. Представлена чисельність авторського композиторського складу, жанрова розмаїтість презентованих на концертах творів та їх виконання значною кількістю виконавських складів, зацікавленість в цих творах слухачської аудиторії вказують на високий ступінь затребуваності у Львові ансамблевої музики. Запропоновані до розгляду твори засвідчують тяжіння до камерності в індивідуальних трансформаціях творчості львівських композиторів, стверджують про їх високу професійну культуру, інтелектуальність та готовність спільно з виконавцями розуміти потреби сучасного слухача і творити досконалі зразки традиційної та експериментальної музики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Липецька М. Камерний оркестр «Академія» презентує. URL: <https://lnma.edu.ua/hortayuchy-storinky-tvorchosti-viktora-kaminskoho/> 2016.
2. Кияновська Л. Творчість В. Барвінського і художні стилі XX століття. В. Барвінський і українська музична культура: Статті та матеріали / Ред. О. Смоляк. Тернопіль: Астон, 1998. 35 с.
3. Кияновська Л. Камерність в індивідуальних трансформаціях творчості Віктора Камінського. *Наукові збірки Львівської національної музичної академії ім. М. В. Лисенка*. Львів, 2015. Вип. 34. С. 21–28.
4. Мазепа Л. Шлях до музичної Академії у Львові. Львів : Сполом, 2003. Т.1. 287 с.
5. Назар Л. Сильові виміри творчості Василя Барвінського. Львів, 2007. 290 с.
6. Пророцтво Михайла Нечая про початок і кінець. *Гуцулендія*. 2023. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=D9c6eX0HFPw/>
7. Сильвестров В. Музика – це спів світу про самого себе. Відверті розмови і погляд зі сторони: Бесіди, статті, листи. Київ, 2004. 265 с.
8. Чан Юань. Тематика «пір року» в сучасній інструментально-ансамблевій творчості композиторів України та Китаю. *Українська музика*. Науковий часопис. Львів, 2024. № 1 (48). С. 153–158.

REFERENCES

1. Lypetska M. (2016). Kamernyi orkestr «Akademiiia» prezentuie. [Chamber Orchestra “Academy” presents]. Closing of the Second Youth Festival “Academy” Young-Young URL: <https://lnma.edu.ua/hortayuchy-storinky-tvorchosti-viktora-kaminskoho/> [in Ukrainian].
2. Kiyanska L. (1998). Tvorchist V. Barvinskoho i khudozhni styli XX stolittia [Creativity of V. Barvinskyi and artistic Styles of the 20th century]. – V. Barvinskyi and Ukrainian musical culture: Articles and materials. 35 [in Ukrainian].

3. Kiyanovska L. (2015). Kamernist v individualnykh transformatsiakh tvorchosti Viktora Kaminskoho [Chamberism in the individual transformations of Victor Kaminsky's work]. – Scientific collections of the Lviv National Academy of Music named after M. V. Lysenko. 34. 21-28 [in Ukrainian].
4. Mazepa L. (2003). Shliakh do muzychnoi Akademii u Lvovi [Way to the Music Academy in Lviv]. 1. 287 [in Ukrainian].
5. Nazar L. (2007). Stylovi vymiry tvorchosti Vasylia Barvinskoho [Stylistic dimensions of Vasil Barvinsky's work]. 290 p. [in Ukrainian].
6. Prorotstvo Mykhaila Nechaia pro pochatok i kinets (2023) [Mykhailo Nechai's prophecy about beginning and the end. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=D9c6eX0HFPw> [in Ukrainian].
7. Sylvestrov V. (2004). Muzyka – tse spiv svitu pro samohe sebe [Music is the world's song about itself]. – Open conversation, articles, letters. 265 [in Ukrainian].
8. Chang Yuan (2024). Tematyka «pir roku» v suchasni instrumentavno-ansamblevii tvorchosti kompozytoriv Ukrainy ta Kytaiu [The subject of «seasons» in the modern instrumental and ensemble work of composers of Ukraine and China]. – Ukrainian music. Scientific journal. 1 (48). 153-158 [in Ukrainian].